

УДК 502.7:577.4 (477.82)

Бояр А.О., асистент кафедри країнознавства і міжнародних відносин Волинського державного університету ім. Лесі Українки

Еколого-господарське районування суспільно-географічного комплексу Волинської області

У статті робиться спроба еколого-господарського районування території Волинської області. Запропоновані основні принципи такого районування. На основі співставлення попередньо виведених інтегральних показників антропогенного навантаження на геоекосистеми адміністративних районів Волинської області та їх екологічної стійкості, з урахуванням еколого-історичних особливостей розвитку СГК виділяється 4 еколого-господарські райони на території області. Дається їх порівняльний еколого-економічний аналіз і характеристика, виходячи з перспектив подальшого сталого розвитку.

Ключові слова: еколого-господарське районування, еколого-господарський район, еколого-економічна конверсія, екологічна стійкість, антропогенне навантаження, геоекосистема, суспільно-географічний комплекс, екологічна напруженість, сталий розвиток.

Boyar A.O. Ecological-Economic Zoning of the Volyn Region Society-Geographic Complex

The attempt of ecological-economic zoning of the Volyn Region territory is made. The main principles of such zoning are proposed. Four ecological-economic zones within the territory of the Volyn Region are marked out taking into account previously calculated indexes of anthropogenic pressure and sustainability of geoecosystems of the Region's administrative districts as well as some ecological-historical features of their development. Their comparable ecological-economic analysis for further sustainable development is given.

Keywords: ecological-economic zoning, ecological-economic zone, ecological-economic conversion, ecological sustainability, anthropogenic pressure, geoecosystem, society-geographical complex, ecological tension, sustainable development.

Перехід України на засади сталого розвитку вимагає серйозного наукового обґрунтування. Важливою проблемою у цьому відношенні є вирішення блоку завдань, пов'язаних з оптимізацією еколого-економічних пропорцій суспільного життя на усіх таксономічних рівнях з урахуванням природних та соціально-економічних особливостей формування і розвитку територій. Комплексно підійти до вирішення даної проблеми дозволяє суспільно-географічне районування, яке являє собою метод наукового аналізу та синтезу складних явищ і процес просторового впорядкування інформації [4, 2].

При дослідженні еколого-економічних особливостей сталого розвитку СГК регіону доцільним вважаємо проведення еколого-господарського районування. На основі аналізу підходів до питання екологічного, еколого-економічного районування ряду науковців [5, 3, 1, 6, 7] приходимо до висновку про необхідність дотримання при еколого-господарському районуванні таких принципів: 1) врахування територіальних відмінностей природно-екологічних характеристик геоекосистеми регіону; 2) врахування показників територіальної диференціації рівня господарського освоєння та

антропогенного тиску на довкілля; 3) дотримання меж адміністративно-територіального поділу як таких, що є суб'єктами безпосередньої реалізації стратегії сталого суспільного розвитку; 4) врахування особливих еколого-історичних факторів (радіоактивне забруднення тощо).

Найбільш повно відобразити перший принцип дозволяє застосування розрахованого нами показника (індексу) екологічної стійкості (ІЕС) геоекосистем, оскільки при його розрахунку беруться до уваги усі основні природно-екологічні характеристики. Рівень господарського освоєння території та антропогенне навантаження на геоекосистеми прямо чи опосередковано знаходять своє відображення у виведеному нами в розрізі адміністративних районів індексі антропогенного навантаження (ІАН). Співставлення саме цих двох показників дозволяє відстежити відповідність рівня господарського освоєння території (адміністративного району) екологічній стійкості її геоекосистеми. Кореляційний аналіз показав сильну обернену їх залежність у Волинському СГК (коефіцієнт кореляції – (- 0,78)). Тобто рівень найбільшого антропогенного навантаження спостерігається саме у тих районах, де стійкість геоекосистем до таких впливів – найменша. Це свідчить про недотримання та ігнорування принципів сталого розвитку суспільства при сучасному плануванні і проектуванні, створює передумови для виникнення критичних екологічних ситуацій.

Виявити території найбільшої екологічної напруженості та провести відповідно еколого-господарське районування дозволяє розрахунок індексу екологічної напруженості (ІЕН). Для адміністративних районів Волині він коливається від 0,2 до 3,4 (рис. 1). Пропонуємо виділяти 4 еколого-господарських райони (ЕГР) на території Волинської області: **1) Південний; 2) Центральний; 3) Північно-Західний; 4) Східний.** Наведемо їх коротку характеристику.

1. Південний еколого-господарський район.

Південний ЕГР є найбільший за площею охопленої території. До нього відноситься 6 адміністративних районів: Володимир-Волинський, Рожищенський, Луцький, Іваничівський, Локачинський та Горохівський загальною площею 549407,9 га, тобто 27,3% території області.

Окрім фактору територіальної близькості адміністративні райони Південного ЕГР об'єднують панування на їх території екосистем і ландшафтів лісостепової природної зони (лише у Рожищенському районі переважна частина території знаходиться вище природної межі “Полісся-Лісостеп”). Відповідно це відображається на слабкому (порівняно з поліськими районами) потенціалі екологічної стійкості їх геоекосистем. Тут переважають інтенсивно перетворювані в результаті сільськогосподарської діяльності природні комплекси – агроценози, пасовища, сіножаті, луки. Мала частка у загальній площі районів лісочагарникових масивів (від 6,8% у Луцькому до 21,6% у Володимир-Волинському районах) та боліт (від 2,9% у Рожищенському до 4,3% у Горохівському).

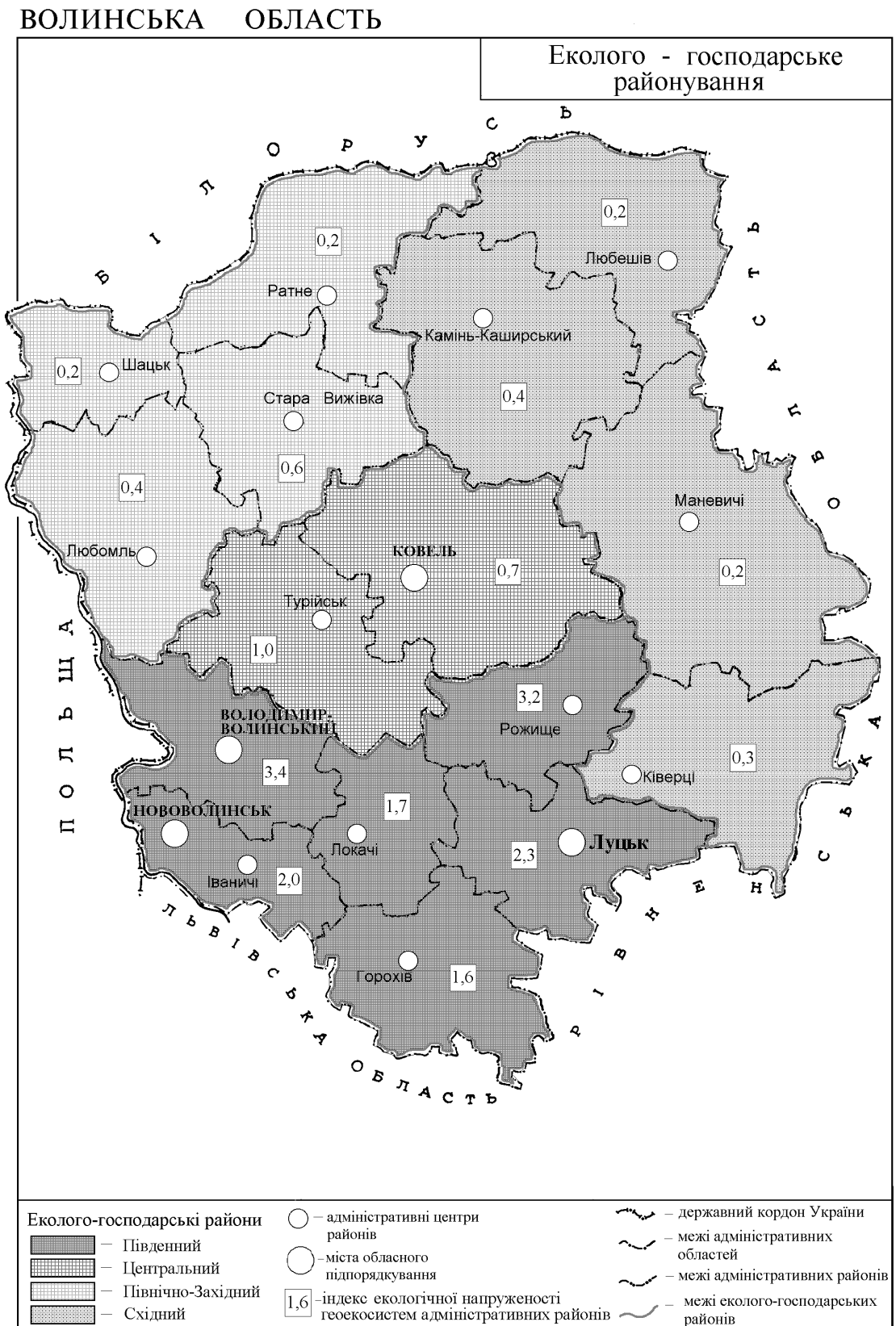

Рис. 1.

Характерною рисою Південного ЕГР є значний рівень господарського виробництва. Тут добре розвинуте сільське господарство; район охоплює

території найбільш густозаселених та промислово розвинених адміністративних районів Волині, таких як Луцький, Іваничівський, Володимир-Волинський, Рожищенський, Горохівський. Очевидно, що рівень соціально-економічного розвитку відбивається на ступені негативного впливу на навколишнє природне середовище, що проявляється у найвищих викидах в атмосферу (65,9% від загальнообласних), скидах у поверхневій воді (82,5%), частці розораних земель (47,4% ріллі області), частці внесених мінеральних добрив і пестицидів на одиницю угідь, утворених твердих відходах тощо. Загалом адміністративні райони Південного ЕГР є найбільш антропогенно перевантаженими. ІАН на геоекосистемі тут найвищі по області і перевищують 0,3 (крім Локачинського району, де ІАН дорівнює 0,2). У поєднанні з низькими показниками екологічної стійкості геоекосистем така ситуація призводить до формування у цьому районі ситуації, яку можна охарактеризувати як “екологічно напружену”. ІЕН в усіх шести адміністративних районах перевищує 1,6 (див. рис. 1). Усе це свідчить про гостру необхідність активізації процесів еколого-економічної конверсії господарства Південного району, спрямованої на мінімізацію негативних антропогенних впливів на довкілля, підвищення екологічної стійкості геоекосистем адміністративних районів (збільшення площі біологічно високопродуктивних екосистем, екологічна оптимізація гідрологічного режиму і т.д.).

2. Центральний еколого-господарський район.

Територіально Центральний ЕГР охоплює лише два адміністративних райони: Ковельський і Турійський. Їх площа – 298058,7 га (14,8% області). Розташований район у центрі Волинської області. За більшістю природно-екологічних, а також господарсько-економічних показників обидва адміністративні райони займають середнє місце загалом по області. ІЕС у цьому ЕГР коливається від 0,26 (у Турійському районі) до 0,34 (у Ковельському районі). Незначна різниця обумовлена більшою залісненістю та заболоченістю Ковельського району і, відповідно, вищою продуктивністю екосистем.

За абсолютними соціально-економічними показниками Ковельський район значно більш розвинений і наближається у цьому відношенні до адміністративних районів Південного ЕГР. Відповідно вищими (порівняно з Турійським районом) є показники забруднення довкілля суб'єктами господарювання Ковельського району. Але в розрахунку на одиницю площі ці показники в обох адміністративних районах дещо зближуються, оскільки площа Турійського району значно менша. Крім того за деякими показниками сільськогосподарського впливу на навколишнє природне середовище Турійський район передреує (частка розораних земель, використання пестицидів, частка сільськогосподарських угідь підданих вітровій ерозії).

Загалом частка Центрального району у загальнообласних викидах в атмосферу становить 12,5%, у поверхневій воді – 14,9%. В кінцевому

результаті інтегральний ІАН на геоекосистеми обох адміністративних районів дуже близький і не виходить з проміжку 0,2 – 0,3. Досить близькі райони за ІЕН (див. рис. 1). У цілому Центральний ЕГР можна віднести до екологічно нестабільних територій, де існує необхідність у активізації процесу екологізації усіх сфер господарства, підвищення екологічної стійкості геоекосистем (особливо у Турійському районі).

3. Північно-Західний еколого-господарський район.

До складу Північно-Західного ЕГР входять Старовижівський, Любомльський, Ратнівський та Шацький адміністративні райони. Їх загальна площа становить 479791,9 га, або 23,8% території області. Показники екологічної стійкості в межах району досить високі (ІЕС дорівнює 0,3 – 0,5), що обумовлене значною лісистістю (від 34,8% у Старовижівському районі до 46,9% у Шацькому районі) та заболоченістю (від 5,2% у Любомльському районі до 7,4% у Шацькому районі).

Слід відмітити невисоку розораність території (найбільша у Старовижівському – 27,9%) і, відповідно, невисокі показники сільськогосподарського навантаження на природні комплекси. Викиди в атмосферу по Північно-Західному ЕГР становлять 3,99 тис. т або 8,1% загальнообласних. Ще менша частка скидів у поверхневі води. У цілому ІАН не перевищує по району 0,2 (Старовижівський район), а за співвідношенням показників екологічної стійкості та антропогенного навантаження геоекосистеми цього ЕГР можна віднести до екологічно урівноважених, де ІЕН коливається від 0,2 до 0,6 (див. рис. 1).

4. Східний еколого-господарський район.

Східний ЕГР займає площу 687109,1 га, тобто 34,1% території Волинської області і включає 4 адміністративні райони: Камінь-Каширський, Любешівський, Маневицький та Ківерцівський. Особливістю цього району є обумовленість його еколого-господарської ситуації історичними подіями аварії на Чорнобильській АЕС. Більше 60% території Камінь-Каширського, Любешівського та Маневицького районів відносяться до радіоактивно забруднених, а частка з рівнем забруднення більше 1 Кі/км² серед них становить відповідно 9,7%, 7,7% та 20,8% території району. Очевидно, що така ситуація відбивається на процесах господарської діяльності людини та природно-екологічних процесах. Хоча показники екологічної стійкості та антропогенного навантаження свідчать про досить сприятливі умови для функціонування екосистем у цих адміністративних районах (ІЕС більший 0,5, а ІАН не перевищує 0,2). Відповідно і ІЕН в усьому Східному ЕГР становить не більше 0,4 чим дуже наближається до показників Північно-Західного ЕГР.

Досить відусоблено можна розглядати Ківерцівський адміністративний район, як такий, що відмінний за деякими параметрами (в першу чергу за ступенем радіоактивного забруднення) від трьох інших. Геоекосистема Ківерцівського району зазнала порівняно незначного забруднення радіонуклідами (0,6% його території), але за рядом природно-екологічних

характеристик (лісистість, заболоченість території, продуктивність екосистем) цей район дуже наближається до Маневицького, Камінь-Каширського та Любешівського, що підтверджують і значення ІЕН (див. рис. 1). Саме тому, а також з огляду на територіальну близькість, Ківерцівський район доцільно включати до Східного ЕГР.

Отже, проведений суспільно-географічний аналіз показників антропогенного навантаження на геоекосистеми адміністративних районів Волинської області та показників їх екологічної стійкості дає підстави стверджувати про невідповідність тенденцій розвитку Волинського СГК основним положенням сталого розвитку. Спостерігається обернена кореляційна залежність між цими двома категоріями по адміністративних районах (коефіцієнт кореляції становить $(-0,78)$). Врахування даного чинника та деяких інших еколого-історичних факторів дозволяє виділити на території Волинської області 4 еколого-господарські райони. Найбільш антропогенно перевантаженим є Південний район, де існує серйозна необхідність активізації процесів еколого-економічної конверсії господарства. Екологізація господарських комплексів інших еколого-господарських районів повинна відбуватись з урахуванням особливостей їх формування та розвитку.

Література

1. Блехцин Б.А. Эколого-экономические аспекты предплановых исследований / Под ред. О.П. Литовки. – Л.: Наука, 1984. - 112 с.
2. Луцишин П.В. Вступ до економічної і соціальної географії (основи теорії). – К.: НМКВО, 1993. –160 с.
3. Малева В.И. Эколого-экономическое районирование Крыма; Автореф. дис. на соискание учен. степени канд. геогр. наук. – Симферополь, 1992.
4. Пістун М.Д. Основи теорії суспільної географії: Навч. посібник. – К.: Вища шк., 1996. – 231 с.
5. Слюсаренко В.К. Экологическое районирование. –К.: Наукова думка, 1990. -112 с.
6. Сюткін С.І. Суспільно-географічні напрямки оптимізації виробничого комплексу Сумської області з метою поліпшення екологічної ситуації: Автореф. дис. ... к. г. н. (11.00.02.) / НАН України; Інститут географії. – К., 2000. – 19 с.
7. Тамбовцев Г.В. Эколого-экономическое районирование Запорожской области: Автореф. дис. ... к. г. н.: 11.00.02 / Одесский гос. ун-т им. И.И.Мечникова. – Одесса, 1996. – 23 с.

Статтю подано до редколегії 14.01.2002 р.

Адреса для листування: 43021, м.Луцьк, вул. Винниченка, 28/205,

тел. (38 03322) 4-92-72